

O NEPOZNATOM ZAGREBAČKOM PJENIKU,
SURADNIKU NAJUGLEDNIJEG GLASILA NJEMAČKOG
EKSPRESIONIZMA, ČASOPISA
DER STURM

Marijan Mar(ž)ik (1893 — Osijek 29. I. 1921)

B r a n i m i r   D o n a t

Ova pomalo neobična priča počinje na Nevskom prospektu baš kao čuveni Gogoljev »Nos«. Na sreću nije tamo i završila nego se vratila u ove južnije krajeve, doduše kao svojevrsna *rara avis*, što i nije tako neobično ako se znade da se ovdje, čini mi se, u Zagrebu i izlegla.

Dakle nekoliko stotina metara nasuprot poznatom Lenjingradskom hotelu *Evropejskaja*, pokraj *Berjoske*, te, u ona brežnjevka vremena Alibabine pećine pune zapadnjačke robe, a čije dveri nisu otvarale nikakve čarobnjačke formule, zvučne i magične kao ona *Sezame otvori se iz Tisuću i jedne noći* no čija su se vrata ljubazno otvarala na pokaz svake zdrave zapadne valute, nalazila se i prilično velika knjižara.

No *Berjoska* je bila nekoliko koraka prije i ja sam posve logično najprije nju pohodio i jasno štošta u njoj kupio.

Bila je to vrlo elitna trgovina i u njoj se nije prodavala samo *Coca Cola*, razne strane cigarete, francuski *Armagnac*, bourboni razne fele, vrlo prozaična čokolada

i ništa spektakularnija Nescafe, o žvakačoj da se i ne govori; bilo je tu pored vrlo finih krzna i pravih briljanata koji su iza sigurnih vitrina svjetlomrcali plavičastim sjajem svoje mistične neodoljivosti.

Da sve nije bilo veliko i izmiješane stvari tako različite vrijednosti, ovaj kao i tisuće sličnih sovjetskih dućana jedva da bi mogao nositi u nas već odavno zaboravljeni naziv *sitničarija*.

Iako se sve izloženo i osjetljivo na zelenkastu boju američkih dolara manje-više uklapalo u jedan takav dućan, međutim, u ovoj Berjoski, i to na jednom mjestu, moglo se naći i za »valjutu« kupiti i izabrane pjesme Osipa Mandeljštama, Borisa Pasternaka, *Majstor i Margarita* Mihajla Bulgakova.

Već sam prije na sličnim mjestima uočio kako malobrojni ruski posjetitelji s iznimnom žudnjom bacaju poglede na knjige svojih modernih klasika koji su, kao što se valja prisjetiti, bili za duh dobrih sovjetskih građanina problematične, pa su stoga bile tiskane u sramotno malim nakladama koje su se namah u običnim knjižarama rasprodale i tako još više doprinosile gotovo legendarnoj slavi tih stvarno velikih pisaca, koji su svaki na svoj način imali tragično iskustvo ne samo sa staljinizmom nego čak i sa samim Staljinom!

S ponudom tih knjiga nisam bio nimalo fasciniran jer sam ih bez ikakvih peripetija, i uz to barem četiri puta jeftinije, kupio usred Zagreba u nekadašnjoj sjajnoj »ruskoj« knjižari Mladosti u Preradovićevoj koja je nudila samo ruske, u stvari sovjetske knjige; za one tiskane na Zapadu snalazio sam se i nabavljao ih ili kod Sagnera u Münchenu, ili pak u ruskoj knjižari na Mt. de Saint Genevieve, neposredno pokraj Sorbonne.

U Berjoski sam kupio sam neke sitnice i krenuo dalje za *nosom*, jasno svojim, a ne za onim Gogoljevim. Koliko se sjećam, već u sljedećem velikom izlogu velike knjižare uočio sam jednu knjigu na njemačkom jeziku u vrlo lijepom izdanju i zapanjujuće velikih dimenzija. Za tu zgodu izmjerio sam njene grafičke gabarite i oni su 34,5 x 24,7 (ovo sam pedantno provjerio sam za tu zgodu)!

Malim slovima u lijevom kutu lijepo dizajniranog zaštitnog kartonskog etuia pisalo je:

Georg Bruhl

Hervarth Walden
und »DER STURM«

Kako ne zagristi takav mamac ostavljen gotovo na domak ruci?

Ušao sam u zabrinjujuće praznu knjižaru i zamolio da mi pokažu knjigu koja je bila izložena u gotovo pustom i neukusno uređenom izlogu. Kao da su oklijevali. Valjda im je trebalo desetak sekunda da bi shvatili da sam stranac; cijena knjige bila je za sovjetskog »graždjanina« astronomska. Iznosila je preko 100, slovima: stotinu rubalja.

Poznavajući sovjetsku i socijalističku »PARALELNU« ekonomiju do u tančine, ovaj iznos preračunat u dolare iznosio je više od stotinu i deset baksa, uopće me nije prenerazio.

Odmah sam izračunao da tu svotu mogu dobiti za deset pari ženskih najlonica ili dvije DTR košulje, odnosno za dvadeset i nešto maraka koje sam malo prije prodao nacrno na tom istom Nevskom prospektu.

Dakle, cijena me nije priječila da knjigu doista i kupim, pogotovo kada sam vidio kakve je visoke grafičke kakvoće, kako je puna dragocjenih podataka, te popraćena sa stotinjak vrlo dobrih kolor reprodukcija slika koje je *Der Sturm* tiskao na svojim stranicama ili ih je pak gospodin Walden izlagao u svojim galerijama ili na izložbama koje je organizirao prva tri desetljeća našeg, a mladima, danas već definitivno minulog stoljeća.

Knjigu sam stavio pod pazuh i sretan odjurio u hotel da je prelistam.

Nije mi mnogo trebalo da među suradnicima otkrijem i neka imena iz jugoslavenske međuratne avangarde ili ona koji su na neki način indicirala da potječu iz ovih krajeva.

Navodim redom: Vjera Biller (slikarica naivnog izraza koju je tiskao u *Zenitu* Ljubomir Micić), tršćanski Slovenac Augusto Černigoj, Fran Kralj (slovenski slikar), Lah Zorko (slovenski arhitekt), Zlatko, Dušan Neumann (hrvatski arhitekt), Venio Pilon (slovenski slikar), Ivan Poljak (arhitekt), Edvard Stepančić (slovenski konstruktivist (poslije Drugog svjetskog rata opremač knjiga u Beogradu), Nande Vidmar (tršćanski Slovenac).

Među literarnim suradnicima iz ovih krajeva našao sam ova imena: Ferdinand, Delak (kazališni redatelj), Rade Drainac, Mirko Jelušić (austrijski pisac hrvatskog podrijetla), Dušan Jerković (piše Jerkovic); Karlo Kocjančić (???), Marij Kogoj (slovenski skladatelj), *Marijan Marik*, Lion Bomir Mitzitsch (ovo bi trebalo biti Ljubomir Micić), Jovan Popović, Maruscha Ratković, Risto Ratković, Tone Seliskar (Seliškar), Pave Starčević. Sve u svemu: pozamašan broj!

Jedno me ime privuklo, *ime*, a ne prezime koje je očito bilo češko, jer Marijan je mogao biti i naše gore list. Marik nije pisalo Maršik ili Maržik, ali ni sam ne znam zbog čega mi se ovaj, po mnogočemu najkraći biografski naputak usjekao u podsvijest i kao što će se vidjeti nimalo uzaludno.

Trebale su proći dvije, tri godine i kada je nastupila euforija oko povijesne uloge časopisa *Zenit*, spremao sam se napisati tekst o njegovu uredniku i izdavaču Ljubomiru Miciću, i to uglavnom s obzirom na njegove ideološke pozicije.

Tada sam logično morao ponovo pogledati godišta časopisa *Zenit*. Već pri prvom listanju u broju 2/1921. među glosama u rubrici MAKROSKOP uočio sam naslov: Marijan Maršik, uokviren crnim rubom. Bio je to nekrolog Marijanu Maršiku, i to iz pera samog Micića:

»Smrt — večna pjesma svetske ludnice.
Bolnica očajni krik mrtvacu.
Mozak — krvava pjesma života i smrti.«

Epigraf nije obećavao ništa osobito, ali ono što je slijedilo zavrijedilo je ne samo pozornost nego i istraživanje. Micić je zapisao:

»Marijan Maršik umro je meseca januara od upale — mozga. Primarni *lečnik* u osečkoj zakladnoj bolnici. Pesnik u zemaljskoj ludnici o kome se malo zna, osim pojedinaca. Bilo mu je oko 30 god. Nesretne 1914. god. kao student polazi iz Innsbrucka u Muenchen gde živi neko mesec dana zajedno s našim slikarom *Gecanom*, dolazi (fali) s Poljakom Przybiszevskim i ruskim slikarom Kandinskim. Postaje saradnik onda još mlade i prve ekspresionističke revije »Sturm« u Berlinu. Dolazi rat i nesmiljeno odluči mnogim sudbinama ljudi.

Po Gecanovom pričanju pisao je pesme crnom kavom na kavanskim papirnim ubrusima, a stvari koje je najviše voleo, na negde istrzanim pergamenama povelja i starih knjiga XVII. i XVIII. stoleća.

U njegovoj bolnici u Oseku gde sam prvi i poslednji put progovorio s njime nekoliko reči u jesen god. 1919. on nije znao ko sam ja a ja ko je on. Bio je satrt i duboko ispod mračnih i ponornih očiju uronuo u se. Bio sam i ja bled, izmučen, bolestan. Nije me hteo pregledati. Pesnik... Bolnica... bolesnici... samrtni krikovi, umiranje. Tu sam doživeo moju pesmu pod bolničkim Raspelom. 'Ljubav u Isusu Hristu' koja je u duši posvećena sad mrtvom čoveku-pesniku knjige 'Maria aus Magdala' — Marijanu Maršiku.« (*Zenit 2*, Zagreb, 1921, str. 14).

Tada sam se sjetio da su u studiji o H. W. navedeni podatci kada je tko objavio svoj prilog. I doista tako je bilo označeno da je 1914. u petom godištu »Der Sturm« u broju 12 na stranicama 84-86 objavljen pjesnički prilog Marijana Marika *Totengebete* (Molitva za mrtve).

Nisam odlučio nastaviti istraživanje jer sam znao da *Der Sturm* nema u našim bibliotekama, a na *Mariju aus Magdala* posve sam zaboravio.

No jedan slučajni susret početkom 2002. godine u čitaonici Sveučilišne biblioteke ponovo je aktualizirao pitanje nepoznatog pjesnika, suradnika avangardističkog *Der Sturm*.

Naime, pristupila mi je nepoznata mlada žena koja se predstavila kao Ljiljana Reinkowski i zamolila me neke informacije o *Deklaraciji* i jezičnoj politici u SR Jugoslaviji.

Dosta smo razgovarali o političkim presijama i represijama u sferi kulture; spomenuo sam joj moju knjigu *Crni dossier*, te jedno beogradsko izdanje dokumenata o bujanju nacionalizama.

Tada mi je palo na um da pogledam podatke o tome kada je Marijan Maršik tiskao u *Der Sturm*. Prošlo je nekoliko dana i kada sam se ponovo obreo u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, zamolio sam je da mi spomenutu pjesmu fotokopira, što je gospođa Reinkowski ljubazno i uradila.

Već sam prije prikupio neke podatke o Marijanu Maršiku, rano preminulom liječniku osječke bolnice, od kojih mi je neke poslala, danas već pokojna gospođa mr. sc. Vesna Burić, viša kustosica i bibliotekarka Muzeja Slavonije.

Na temelju njih sam potom naišao na nekrolog Marijanu Maršiku što ga je napisao dr. Dragutin Mašek u *Liječničkom vjesniku*, odnosno njegovu prilogu *Staleški glasnik* br. 4. 1921.

Navest ću ga u cijelosti.

»Krvavi ratovi zadnjih godina uništili su mnoge liječnike, mnoge naše drugove Jugoslavene, a među njima upravo užasan broj kolega Srbijanaca. Treba da se tih heroja na polju humaniteta i patriotizma vazda sa ljubavlju sjetimo i da im iskažemo iskrenu počast. Ali čovječanstvo živi i bez tih ratova u neprekidnom boju — u pravom svjetskom ratu — sa podmuklim i nesmiljenim protivnicima: sa porocima i pošastima. U toj borbi padaju neprekidno žrtve i iz redova liječnika. Tako je jednog od najvrednijih mladih kolega oborila meningitis *tuberculosa*. Nije čudo da je Marijan Maršik pao žrtvom te bolesti. Izgubio je rano oca. Školovao

se je najviše sam davajući instrukcije. Željao da daje čitanjem i studijem hrane svom talentu, a primoran još privređivati, nije se mogao niti htio obazirati na ono što traži higijena. Radio je i učio na račun svoje otpornosti od rane mladosti, pa ga je mogla lako zahvatiti infekcija sa tuberkulozom, koja je sada postala aktivnom. Evo tako tužne žrtve rata čovječanstva sa bolestima.

Maršik je došao na III. odjel bolnice mil. sestara u novembru 1914. kao medicinar sa IV. semestra i to ravno iz kompanije gdje su ga vježbali za bojno polje, jer se je pak uvidjelo, da je za taj posao preslab. Bio je sretan, da se je riješio onoga, što se je njegovom karakteru u opće protivilo, i što je bilo osobito bolno za njegovo slavensko srce. Kako je god bio od napornog muštranja još iznemogao, odmah se prihvatio s ozbiljnim žarom posla u svom budućem zvanju. Do vizite u 8 sati u jutro je već bio obišao sav odjel i javio sve važne promjene, točno je vodio evidenciju i brinuo se za želje i potrebe bolesnika. Brzo se je uputio u tehniku povijanja, a znao je u slobodnom vremenu naći zgođe za izučavanje bolesti na drugim odjelima. Njegovo shvaćanje za boli bližnjega karakteriše njegova izjava prigodom prvog ratnog tetana, što ga je vidio. Opisao je svojim tihim načinom patnje toga bijednika i dodao: 'radi mogućnosti jednog takovog slučaja ne bi smjelo biti rata'. Vidio je do konca rata još mnogo takvih slučajeva. Kako je bio talentiran i tih, pripremio se je obavljajući bolnički posao gotovo neopazice za ispite, te je koncem rata promovirao. Imao je opširnu opću naobrazbu, a bio je načitan osobito u filozofskoj, i lijepoj literaturi, a i sam je dao oduška svojim osjećajima u pjesmama za koje je malo tko znao. Kako je bio obziran i pažljiv za bolesnike, tako je bio brižljiv za svoj rod i svoje bližnje, naročito svoju majku. Radi njegove dobre spreme, koju si je stekao radeći na dermatološko-venerološkom odjelu, kao i radi njegovog zrelog i promišljenog shvaćanja dužnosti, povjerenost mu je bilo kao posve mladom liječniku samostalno vođenje takovog odjela u Osijeku. I tu, gdje je tek počeo svojim radom, da razvije plodonosno djelovanje, prekinula je podla bolest njegov mladi život, i tako uništila lijepe nade, koje su nam pružale njegove vrline i sposobnosti. Svi, koji smo vidjeli tihi, skromni, a kraj toga promišljeni i pošteni rad dra Marijana Maršika, sačuvat ćemo mu trajnu časnu uspomenu. Bog ga pomiluj!« (*Liječnički vjesnik, Staleški glasnik*, br. 4, str. 94, Zagreb 1921.)

U jednom zapisu o osječkoj bolnici u kojoj je službovao prepričava se ovo što smo donijeli, međutim, ipak doznajemo i nešto novo, naime da je rođen 1893. godine u Zagrebu.

O Maršikovoj pjesmi »Totengebete« navest ću samo neke faktualije: ima gotovo 400 nerimovanih stihova raznolikog broja slogova, a u *Der Sturm* (list je bio formata A-3) obasiže dvije i pol stranice (84-86).

Što se tiče pjesme to je tužaljka za mrtvom dragom, pisana je vrlo ekstenzivno, tonom je plačljiva i bliža je poetici kasne secesije nego nadolazećem ekspresionizmu.

No očito je odgovarala jednom shvaćanju poezije nizu fragmenata kojih ima 21 i odijeljeni su sa s tri ili pak jednom zvjezdicom.

Navodim samo nekoliko uvodnih stihova:

*Nad mojom glavom Bog svira svoju tužnu (žalobnu) pjesmu ...
Toliko sitnih suza kaplje
Nad mojim bolnim srcem...
Velika žalost kroči nad mojim svijetom
Još jedna daleka zvijezda je pala...
Po opustošenim livadama luta moja duša
U velike razdrte oblake uprte su mi oči*

* * *

I Bog

Svoju žalobnu pjesmu svira mi povrh glave...

Pjesmu nije moguće smjestiti u kontekst hrvatske poezije onoga vremena iako mi se čini da tip slika i elegični ton možda nalikuje nekim pjesmama Ive Andrića iz doba *Hrvatske mlade lirike*, odnosno nekim raspoloženjima dotaknutim u Krležinim *Rapsodijama*.

Očito se radilo o nekim općim mjestima tada prevladavajuće osjećajnosti koja ide od romantičara preko simbolista, odnosno literature secesije i potom dalje prema ekspresionizmu.

O utjecajima i lektiri vrlo mi je teško govoriti; to je tema namijenjena germanistima, no čini mi se da je Maršik možda krenuo putem koji je naznačio Stefan George u pjesmama poput »Jahrestag« (Godišnjica), a u kojima sumira neka temeljna životna iskustva kao i u pjesmi »Der Junger« (Učenik). Međutim, ovdje pjesnik ne zaziva mogućnost povratka u krajeve opijenosti, plodnih rijeka, cvijeća

i voća; u Maršika je sve to stavljeno u emocionalnu inverziju, jer pjesmu pokreće tuga za mrtvom dragom. Pomalo starinski?

Možda se u tim stihovima može naići na neke druge analogije ali stihovi poput ovih, barem u odnosu na poziciju lirskog subjekta, moraju se uzeti u obzir:

*... Htjela si moju dušu zaprljati
Onom groznom močvarom
Kroz koju spol sa spolom očajnički gazi
U kojoj se već bezbroj zraka utopilo
I u to blato koje truje
Htjela si povući moju dušu žalobnu...
I tu
Ja morao sam tvoju dušu ubiti
I vječiti je tu tvoj plam
Morao umrijeti ...
Oh morao sam tvoju vječnu i bogoliku
Ljepotu za se spasiti — Sveta Ti!*

Teško je odrediti put kojim je Marijan Maršik kao pjesnik krenuo, ali stihovi poput ovih pokazuju da je Walden očito u njima vidio nešto što je pripadalo senzibilitetu koji će njegov časopis smiono inauguirati u jedan književni smjer:

*O Bože zašto je taj teški usud legao
Na jadni život moj?
Moj slomljen ponos zaklinje te ...
I duši mi je tjeskobno —
Okrutna su čudesa što si ih njoj poklonila ...
Svijetu daleka zvona zvone sad u noći
I šuma svoje uzdahe sad prosipa po tvojoj raščupanoj kosi ...
Sveta moja je mrtva ...
Sjeta dalekih polja drhće oko mene
I gorka tuga osamljenih vrhova
I vrući krikovi zabludjelih ptica —
Moj skršen ponos prepoznaje tvoj put:
Polažem čelo svoje sad na jadnu zemlju
I neka pije moje suze ...*

Još jedan dokaz moderniteta i njegove uklopljenosti u konkretno vrijeme i prostor književnosti koja je dijelom u suglasju s onom hrvatskom ...

* * *

Na kraju, provjerio sam i kartoteku ukopanih na Mirogoju. Tražio sam pod Maršik, Maržik, ali nisam našao. Tada sam se sjetio da rogato r ne postoji u našoj abecedi. I doista tako je bilo zapisano Marijan Marik i podatak da je umro sa 28 godina 29. siječnja 1921. U tom grobu su sada pokopani supruzi Zukanović. Očito, Maržik nije imao potomstva, baš kao ni onih koji bi nam o njemu kao pjesniku sačuvali potpunija svjedočanstva!